

Институту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Путівник. Київ, 2015. 328 с.

3. Васильева И. Г. К истории Цугольского дацана на Ононе // Orient. 1992. Вып. 1. С. 121–135.

4. Вашкевич В. Ламаиты в Восточной Сибири // Ермакова Т. В. Буддийский мир глазами российских исследований XIX – первой трети XX века. Санкт-Петербург: Наука, 1988. С.29–57.

5. Жамсуева Д. С. Агинский дацан: страницы истории // Мир буддийской культуры. Чита: Изд-во ЗабГПУ, 2001. С. 35–46.

6. Галданова Г. Р., Герасимова К. М., Дашиев Д. Б. и др. Ламаизм в Бурятии XVIII – начала XX века. Структура и роль культовой системы. Новосибирск: Наука, 1983.

7. Нацов Г.-Д. Материалы по ламаизму в Бурятии. Улан-Удэ, Издательство БНЦ, 1998.

8. Огнева О. Д. Ваджрачхедіка: тибетомовні примірники в установах та приватних колекціях України // Східний світ. 2009. № 2. С. 20–28.

9. Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Киев: Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1897.

10. Успенский В. Л. Цензурные экземпляры бурятских ксилографов на монгольском и тибетском языках в собрании Санкт-Петербургского филиала Института востоковедения РАН // Мир буддийской культуры. Чита: Изд-во ЗабГПУ, 2001. С. 157–159.

11. Bazarov A., Lobsang N. Catalogue of the Tibetan Script Woodblocks of the «BDE CHEN LHUN GRUB GLING» Monastery of Aginsk in Transbaikalia // Journal of Tibetan and Himalayan Studies. 2017. P. 1–27.

УДК 908

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-74>

Петрова Ю. І.

ORCID: 0000-0002-5130-232X

кандидат філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу Близького та Середнього Сходу

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ПЕРШІ АРАБО-ХРИСТІЯНСЬКІ СТАРОДРУКИ У ФОНДАХ БІБЛІОТЕКИ РУМУНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Ключові слова: друкарство, араби-християни, Волощина, Алеппо, Афанасій III Даббас, Бібліотека Румунської академії.

Виникнення друкарень, які вперше використовували арабський шрифт в арабському світі, тісно пов'язане зі співпрацею державних і церковних діячів Дунайських князівств – Волощини і Молдавії – із християнським Сходом. Друкарні з арабським шрифтом, орієнтовані переважно на потреби католицьких місіонерів, з'явилися в Європі вже на поч. XVI ст. Перевагу друкованої книги порівняно з рукописною на Близькому Сході набагато раніше усвідомили представники релігійних меншин Османської імперії – юдеї та християни. Провідні діячі арабо-православного культурного відродження XVII ст. – Антіохійські патріархи Мелетій (Євфимій II) Карма та Макарій III ібн аз-За'ім – робили спроби уніфікації богослужбових книг та шукали можливості їх видання друкарським способом. Однак ініціативи щодо друкарства на Арабському Сході тривалий час стикалися з протидією османської влади, яка не допускала друкування арабським шрифтом. Офіційну заборону друку арабськими літерами було знято лише 1727 р.

З посиленням католицького впливу на Близькому Сході проблема наявності уніфікованих православних друкованих видань постала особливо гостро. У березні 1700 р. колишній патріарх Антіохійський, на той час митрополит Алепський Афанасій III (Даббас), прибувши до двору відомого православного ктитора – господаря Волощини Константіна Бринковяну, звернувся до нього з проханням сприяти друку богослужбових книг для Антіохійської церкви, яка перебувала у скрутному становищі. Арабські літери було виготовлено ігуменом монастиря Снагов Антимом, згодом митрополитом Угроволоським, грузином за походженням (відомий у Православній церкві як священномученик Антим Іверський). Незабаром світ побачили два перші видання з паралельними текстами грецькою та арабською: 1701 р. у монастирі Снагов під Бухарестом було надруковано Служебник, а 1702 р. у Бухаресті – Часослов.

Примірники цих книг зберігаються у відділі рукописів та рідкісних книг Бібліотеки Румунської академії. Служебник (інв. № CRV 130) містить чин трьох літургій (Іоана Золотоустого, Василя Великого та Передосвячених Дарів), вечірні та утрени. До Часослова (інв. № CRV 137), крім молитов добового кола богослужінь, входить Мінологій (Синаксар) на кожен місяць із зазначенням свят, уставних вказівок щодо посту та ін. Деякі тексти в обох книгах наведено лише арабською.

Особливий інтерес становлять передмови в обох виданнях. У кожному з них дві передмови грецькою та арабською авторства Афанасія Даббаса; вони проливають світло на обставини появи арабського друкарства. Перша адресована благодійнику – К. Бринковяну, друга – кліру Антіохійської церкви. В обох книгах міститься також приписка арабською друкаря – Антима, який просить читачів вибачити йому мимовільні помилки та орфографічні похибки, оскільки він не є знавцем арабської.

Повернувшись до Алеппо 1705 р., Афанасій влаштував у митрополицькій резиденції першу на Близькому Сході друкарню, в якій використовувався арабський шрифт. Вона проіснувала до 1711 р., і в ній було видано загалом 8 найменувань книг арабською, без паралельних грецьких текстів (за невеликими винятками). Деякі з них було перевидано, і загальна кількість видань алепської друкарні, за даними І. Феодоров, досягла 11 [2, с. 180–195], а за іншими даними – 13 [1, с. 19].

У Бібліотеці Румунської академії зберігаються наступні примірники книг із надрукованих в алепській друкарні А. Даббасом:

– Псалтир 1706 р. (інв. № CRV 154) – перша книга, видана в алепській друкарні; містить 151 псалом і 10 пісень пророків, а також дві передмови, перша з яких написана А. Даббасом і присвячена К. Бринковяну, друга передає слова Даббаса про необхідність просвіти пастви Антіохійської церкви;

– Чотириєвангеліє 1706 р. (інв. № CRV 154 А) – тексти розташовано у традиційному порядку, але поділено не на глави, а на богослужбові уривки (зачала) із зазначенням конкретних недільних і святкових днів, коли вони читаються (Мф – 123 уривки, Мк – 72, Лк – 127, Ін – 78); у передмові зазначено, що текст відредаговано А. Даббасом за грецьким оригіналом;

– Чотириєвангеліє 1708 р. (інв. № CRV 155 А) – 2-е видання, текст відповідає виданню 1706 р. Надруковано коштом гетьмана Івана Мазепа, герб якого розміщено після титульного аркуша у супроводі присвяти грецькою та арабською на честь мецената. Нещодавно світ побачило факсимільне видання примірника Мазепинського Євангелія, знайденого у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [1];

– Октоїх 1711 р. (інв. № CRV 161 А) – містить тексти змінних молитов восьми гласів на кожний день тижня. У передмові вказано, що текст відредаговано А. Даббасом за грецьким оригіналом за участю Антіохійського патріарха Кирила і міститься суворий наказ нічого в ньому не виправляти і не брати під сумнів під загрозою відлучення від Церкви.

В алепських виданнях порівняно з першими двома (волоськими) можна виділити дві мовні особливості:

а) редакторська робота над арабським текстом. За нашими спостереженнями, якщо у передмовах перших двох арабських книг нараховується певна кількість друкарських помилок (15 у Службнику і 10 у Часослові), то в передмовах алепських видань можна знайти лише по 1–2 друкарські помилки. Це пояснюється відсутністю знавців арабської мови у Волощині, де А. Даббасу довелося одноосібно керувати процесом, тоді як в Алеппо з ним працював колектив співробітників, найвидатнішим із яких був диякон Абдалла Захер – знавець класичної арабської мови і згодом відомий ліванський друкар і перекладач;

б) вишуканий літературний стиль текстів передмов з використанням римованої прози. Якщо передмови до Службника і Часослова укладено особисто А. Даббасом у стилі, близькому до наративного, то передмови алепських видань написано за участю іншого автора (авторів) із поетичним талантом; це переважно похвала і панегирики, які являють собою «плетіння слів» із використанням архаїчної лексики і деяких штучних конструкцій заради рими і вимог арабської літературної традиції тих часів.

Історія арабського, зокрема арабо-християнського друкарства давно викликала інтерес дослідників – передусім у Лівані та в Румунії. Під керівництвом румунської дослідниці Іоани Феодоров – провідного спеціаліста з цієї теми – стартував міжнародний проєкт із комплексного дослідження арабо-християнських книг, надрукованих у XVIII ст., який передбачає пошук і ідентифікацію всіх примірників, укладання каталогу, повний науковий опис книг, а також видання й коментований переклад передмов і післямов, супутніх архівних документів, порівняння різних редакцій богослужбових текстів, аналіз текстологічних особливостей та художнього оформлення книг, укладання глосарія термінів та ін. Дослідження згаданих примірників книг із Бібліотеки Румунської академії становить один із перших кроків у цьому напрямку.

Література:

1. Книга Чесного Непорочного Євангелія, Світильника, що сяє й освітлює / упор., передм. І. Осташ. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, 2021. 408 с.

2. Feodorov I. Tipar pentru creștinii arabi: Antim Ivireanul, Atanasie Dabbās și Silvestru al Antiohiei. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2016. 399 p.